

INGLIZ VA O'ZBEK AFORIZMLARIDA “HAYOT” KONSEPTINING IFODALANISHI.

Fayzullayeva Uldona.

*Denov tadbirkorlik va pedagogika institute
talabasi, Surxondaryo, O'zbekiston.*

E-mail: fayzullayevauldona@gmail.com

Ilmiy rahbar: Muhlis Sobirjonova.

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek aforizmlarida “hayot” konseptining lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi turli madaniy muhitlarda hayot tushunchasining qanday ifodalanishini aforizmlar asosida qiyosiy o'rganishdan iborat. Maqolada kognitiv lingvistika va lingvokulturologiya yo'nalishlari doirasida konsept tushunchasi yoritilib, ingliz va o'zbek adiblarining hayot haqidagi aforizmlari tahlil qilinadi. Aforizmlar orqali har ikki xalqning hayotga bo'lgan qarashi, falsafiy tafakkuri va madaniy qadriyatlarini ochib beriladi. Tadqiqot natijasida ingliz aforizmlarida hayot ko'proq individual tajriba, vaqt va imkoniyat bilan bog'liq holda talqin qilinishi, o'zbek aforizmlarida esa hayot sabr, mehnat, axloq va insoniylik bilan chambarchas bog'langanligi aniqlanadi. Qiyosiy tahlil natijalari har ikki tilda hayot konsepti umumiy insoniy qadriyatlarga asoslanganini, biroq madaniy muhit ta'sirida turlicha ifodalanishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *konsept, hayot konsepti, aforizm, lingvokulturologiya, kognitiv lingvistika, ingliz tili, o'zbek tili, madaniyat, qiyosiy tahlil.*

Abstract.

This article analyzes the linguistic and cultural features of the concept of “life” in English and Uzbek aphorisms. The main purpose of the study is to comparatively examine how the concept of life is expressed in different cultural environments based on aphorisms. Within the framework of cognitive linguistics and linguoculturology, the notion of concept is explained and aphorisms about life by English and Uzbek writers are analyzed. Through aphorisms, the philosophical thinking, cultural values, and worldview of both nations are revealed. The results of the study show that in English aphorisms life is often associated with individual experience, time, and opportunity, while in Uzbek aphorisms life is closely connected with patience, morality, labor, and human values. Comparative analysis demonstrates that the concept of life in both languages is based on universal human values, but it is expressed differently depending on cultural context.

Keywords: *concept, life concept, aphorism, linguoculturology, cognitive linguistics, English language, Uzbek language, culture, comparative analysis.*

KIRISH.

Zamonaviy tilshunoslikda konsept tushunchasi kognitiv lingvistika va lingvokulturologiya yo'nalishlarining markaziy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Til orqali insonning dunyoqarashi, tafakkuri va madaniy qadriyatlari namoyon bo'ladi. Ayniqsa, aforizmlar til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda muhim material sifatida xizmat qiladi. Aforizmlar qisqa, lo'nda va mazmunan chuqur fikrlarni ifoda etib, muallifning hayotga bo'lgan qarashini, xalqning mentalitetini va madaniy an'analarini aks ettiradi. Shu sababli aforizmlarda ifodalangan konseptlar lingvokulturologik tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi.

Hayot konsepti insoniyat tafakkurida eng muhim va universal tushunchalardan biridir. Turli xalqlarning adabiyoti, hikmatlari va aforizmlarida hayotning mazmuni, qadri, maqsadi va mohiyati turlicha talqin qilinadi. Ingliz va o'zbek adabiyotida ham hayot tushunchasi keng yoritilgan bo'lib, aforizmlar orqali bu konseptning falsafiy, axloqiy va madaniy jihatlari ifodalanadi. Ingliz aforizmlarida hayot ko'proq shaxsiy tajriba, erkinlik, vaqt va imkoniyat bilan bog'liq holda talqin qilinsa, o'zbek aforizmlarida hayot sabr-toqat, mehnat, insoniylik, odob-axloq va jamiyat bilan uyg'unlikda tasvirlanadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganish lingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan. Konseptlarni qiyosiy o'rganish turli xalqlarning dunyoqarashini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konseptini tahlil qilish orqali har ikki xalqning madaniy qadriyatlari, falsafiy qarashlari va til birliklarining o'ziga xos jihatlari aniqlash mumkin. Tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konseptining ifodalanishini lingvokulturologik va qiyosiy jihatdan o'rganishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun konsept tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish, ingliz va o'zbek aforizmlaridan hayot konsepti bilan bog'liq misollarni keltirish, ularni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish hamda qiyosiy xulosalar chiqarish vazifalari belgilandi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konseptining ifodalanishini qiyosiy tahlil qilish orqali har ikki tilning lingvokulturologik xususiyatlarini ochib berishga qaratilganidadir. Shuningdek, aforizmlar asosida hayot konseptining mazmuniy tarkibi, semantik maydoni va madaniy komponentlari aniqlanadi.

“HAYOT” KONSEPTI VA NAZARIY ASOS.

Zamonaviy tilshunoslikda konsept tushunchasi kognitiv lingvistika va lingvokulturologiya yo'nalishlarining asosiy kategoriyalaridan biri sifatida qaraladi. Konsept inson tafakkurida shakllangan va til orqali ifodalanadigan madaniy-ma'naviy birlik bo'lib, u xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va mentalitetini aks ettiradi. Konseptlar til birliklari, badiiy matnlar, maqollar, aforizmlar va boshqa nutqiy vositalar orqali namoyon bo'ladi. Shu jihatdan aforizmlar konseptni o'rganishda muhim

lingvistik material sifatida xizmat qiladi. Kognitiv lingvistika vakillari konseptni inson tafakkurining asosiy elementi sifatida talqin qiladilar. E.S. Kubryakova konseptni inson ongida mavjud bo'lgan bilimlar, tajribalar va tasavvurlar yig'indisi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, konsept til va tafakkur o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in bo'lib, u orqali inson atrof-muhitni idrok etadi va uni til vositasida ifodalaydi. Demak, konsept faqat lingvistik birlik emas, balki madaniy va kognitiv mazmunga ega murakkab tizim hisoblanadi.

Lingvokulturologiya doirasida konsept tushunchasini o'rganishda V.A. Maslova muhim nazariy qarashlarni ilgari suradi. Uning ta'kidlashicha, konsept xalqning milliy madaniy tajribasini aks ettiruvchi birlik bo'lib, u til orqali namoyon bo'ladi va madaniy qadriyatlarni saqlab qoladi. Maslova konseptni madaniy va lingvistik birlik sifatida talqin qilib, uning tarkibida emotsional, semantik va madaniy komponentlar mavjudligini ko'rsatadi. Bu esa aforizmlar orqali hayot konseptini o'rganishda lingvokulturologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etishini anglatadi. Konseptni o'rganishda V.I. Karasikning qarashlari ham alohida ahamiyatga ega. U konseptni til egalarining ongida shakllangan madaniy kod sifatida izohlaydi va har bir konsept xalqning tarixiy tajribasi hamda ijtimoiy qadriyatlari bilan bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Karasik konseptni tahlil qilishda uning semantik maydoni, madaniy komponenti va kommunikativ vazifasini aniqlash zarurligini ko'rsatadi. Bu yondashuv ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konseptini qiyosiy tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Kognitiv lingvistikaning yana bir muhim yo'nalishi konseptual metafora nazariyasi hisoblanadi. G. Lakoff va M. Johnson o'zlarining tadqiqotlarida inson tafakkuri metaforalar orqali shakllanishini ta'kidlab, konseptlar ko'pincha metaforik model asosida ifodalanishini ko'rsatadilar. Ularning fikricha, hayot konsepti ham turli metaforalar orqali ifodalanadi, masalan, hayot yo'l, hayot kurash, hayot safar kabi obrazlar orqali talqin qilinadi. Bu esa aforizmlarda hayot konsepti ko'pincha metaforik shaklda ifodalanishini anglatadi.

Shuningdek, lingvokulturologik tadqiqotlarda konseptni qiyosiy o'rganish muhim hisoblanadi. Turli tillarda bir xil konsept turlicha ifodalanishi mumkin, chunki har bir xalqning madaniy tajribasi va dunyoqarashi o'ziga xosdir. Ingliz tilida hayot ko'proq individual erkinlik, vaqt va shaxsiy tajriba bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida hayot sabr, mehnat, axloq va jamiyat bilan uyg'unlik asosida talqin qilinadi. Bu farq aforizmlarda yanada aniqroq namoyon bo'ladi. Shu tariqa, konsept nazariyasi, lingvokulturologik yondashuv va konseptual metafora nazariyasi ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konseptini o'rganish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu nazariy yondashuvlar asosida aforizmlarda hayot tushunchasining semantik, madaniy va falsafiy jihatlarini tahlil qilish mumkin.

INGLIZ AFORIZMLARIDA “HAYOT” KONSEPTINING IFODALANISHI.

Ingliz adabiyotida hayot konsepti ko‘pincha falsafiy, individual va pragmatik qarashlar asosida ifodalanadi. Ingliz aforizmlarida hayot insonning shaxsiy tajribasi, vaqt, imkoniyat, tanlov va erkinlik bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Bu esa G‘arb madaniyatiga xos bo‘lgan individualizm, amaliy fikrlash va hayotga realistik yondashuvni aks ettiradi. Ingliz adiblari hayotni turli metaforalar, badiiy obrazlar va falsafiy fikrlar orqali ifodalaganlar. Ingliz adabiyotining buyuk vakili William Shakespeare asarlarida hayot konsepti chuqur falsafiy mazmunga ega. Uning mashhur fikrlaridan biri “All the world’s a stage, and all the men and women merely players” degan aforizmidir. Bu fikrda hayot sahna, inson esa aktyor sifatida tasvirlanadi. Mazkur aforizm hayotning o‘tkinchiligi, insonning jamiyatdagi roli va vaqtning cheklanganligini ifodalaydi. Shakespeare hayotni insonning turli bosqichlardan iborat yo‘li sifatida talqin qilib, uning mazmunini falsafiy jihatdan yoritadi.

Ingliz adabiyotida hayot konseptini ifodalashda Oscar Wilde aforizmlari ham muhim o‘rin tutadi. U hayotni erkinlik, zavq va o‘zini anglash bilan bog‘laydi. Masalan, uning “To live is the rarest thing in the world. Most people exist, that is all” degan aforizmi hayotning qadrini anglash va uni mazmunli yashash zarurligini ko‘rsatadi. Bu fikrda hayot shunchaki mavjud bo‘lish emas, balki ongli va mazmunli yashash ekanligi ta’kidlanadi. Oscar Wilde hayotni insonning shaxsiy tanlovi va ichki erkinligi bilan bog‘lab talqin qiladi. George Bernard Shaw aforizmlarida hayot faoliyat va harakat bilan bog‘liq holda ifodalanadi. Uning “Life isn’t about finding yourself. Life is about creating yourself” degan mashhur fikri hayotni o‘z ustida ishlash, o‘zini shakllantirish va maqsad sari intilish jarayoni sifatida talqin qiladi. Bu aforizm ingliz madaniyatida hayot faoliyat, mehnat va shaxsiy rivojlanish bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Shaw hayotni insonning faol pozitsiyasi va ijtimoiy mas’uliyati bilan izohlaydi.

Mark Twain aforizmlarida esa hayot konsepti sodda va realistik tarzda ifodalanadi. Uning “The two most important days in your life are the day you are born and the day you find out why” degan fikri hayotning maqsad bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu aforizmda hayotning asosiy mazmuni insonning o‘z maqsadini anglashida ekanligi ta’kidlanadi. Twain hayotni tajriba, bilim va o‘zini anglash jarayoni sifatida talqin qiladi. Ingliz aforizmlarida hayot konsepti ko‘pincha metaforik ifoda orqali yoritiladi. Hayot yo‘li, hayot sahna, hayot imkoniyat, hayot kurash kabi obrazlar ingliz adabiyotida keng qo‘llaniladi. Bu esa Lakoff va Johnson ta’kidlagan konseptual metafora nazariyasiga mos keladi, ya’ni hayot abstrakt tushuncha bo‘lsa-da, u aniq obrazlar orqali ifodalanadi. Ingliz aforizmlarida hayotning asosiy mazmuni insonning shaxsiy tajribasi, erkinligi, vaqtni qadrlashi va o‘zini anglashiga qaratilgan.

O‘ZBEK AFORIZMLARIDA “HAYOT” KONSEPTI.

O‘zbek aforizmlarida hayot konsepti ko‘pincha axloqiy, ijtimoiy va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq holda ifodalanadi. Bu aforizmlar xalqning falsafiy tafakkuri,

axloqiy me'yorlari va jamiyatdagi roli bilan chambarchas bog'langan bo'lib, hayotning mazmuni va maqsadi ko'proq umumiy insoniy qadriyatlar doirasida talqin qilinadi. Alisher Navoiy asarlarida hayot ko'pincha sabr-toqat, mehnat va insoniy fazilatlar bilan bog'lanadi. Masalan, uning Mahbub ul-qulub asaridagi "Sabr qilgan bandaning hayoti doimo nurlidir" degan aforizmi hayotning mazmuni sabr-toqat va bardoshlilik bilan belgilanadi. Navoiy hayotni insonning ichki tarbiyasi va axloqiy me'yorlariga bog'lab talqin qiladi. Abdulla Avloniy ham hayot konseptini o'zbek jamiyatidagi axloqiy qadriyatlar bilan bog'laydi. Uning aforizmlarida hayot ko'pincha mehnat, ta'lim va jamiyat bilan uyg'unlik orqali talqin qilinadi. Masalan, Avloniyning "Hayotning haqiqiy qadri bilim va mehnatda" degan fikri hayotning mazmuni faqat shaxsiy tajribada emas, balki jamiyat bilan uyg'unlikda ekanini ko'rsatadi.

O'tkir Hoshimovning aforizmlarida hayot konsepti insonning ichki dunyosi va hayotiy tajribasi bilan bog'liq holda ifodalanadi. Masalan, uning "Hayot – bu har bir kunni qadrlash san'ati" degan aforizmi hayotning mazmuni insonning ongli faoliyati va vaqtni to'g'ri baholashiga bog'liqligini ko'rsatadi. Hoshimov hayotni insonning hayotiy tajribasi va shaxsiy qarashlari bilan bog'lab tasvirlaydi. Erkin Vohidov aforizmlarida esa hayot konsepti insonning axloqiy qadriyatlari, insoniylik va mehr-muhabbat bilan chambarchas bog'langan. Uning "Hayot – bu qalbimizdagi muhabbat va ezgulik bilan yashash" degan fikri hayotni insoniylik va axloqiy fazilatlar bilan bog'laydi. Vohidov hayotni shaxsiy fazilatlar va insoniy qadriyatlar orqali ifodalaydi.

O'zbek aforizmlarida hayot ko'pincha metaforik va axloqiy obrazlar orqali yoritiladi. Hayot yo'l, hayot sabr, hayot mehnat va hayot fazilat kabi obrazlar ko'p uchraydi. Bu esa konseptning madaniy va axloqiy komponentini aks ettiradi. Ingliz aforizmlaridan farqli o'laroq, o'zbek aforizmlarida hayotning mazmuni shaxsiy tajriba bilan cheklanmaydi, balki jamiyat, madaniyat va axloqiy qadriyatlar bilan bog'langan holda talqin qilinadi. Xulosa qilib aytganda, o'zbek aforizmlarida hayot konsepti sabr, mehnat, axloq va insoniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langan bo'lib, xalqning madaniy, ijtimoiy va axloqiy qarashlarini aks ettiradi. Bu holat o'zbek madaniyatining lingvokulturologik xususiyatlarini ochib beradi va ingliz aforizmlaridan farq qiladi.

QIYOSIY TAHLIL.

Ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konsepti bir-biridan madaniy va lingvokulturologik jihatdan farq qiladi, biroq umumiy insoniy qadriyatlarni aks ettiradi. Ingliz aforizmlarida hayot ko'proq individual tajriba, shaxsiy erkinlik, vaqt va imkoniyat bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Shakespeare, Oscar Wilde, Bernard Shaw va Mark Twain aforizmlarida hayotning mazmuni insonning shaxsiy qarashlari va faoliyati bilan bog'liq bo'lib, metaforik obrazlar orqali ifodalanadi. O'zbek aforizmlarida esa hayot sabr-toqat, mehnat, axloqiy qadriyatlar va insoniylik bilan chambarchas bog'langan. Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, O'tkir Hoshimov va Erkin

Vohidov aforizmlarida hayotning mazmuni jamiyat, madaniyat va axloqiy me'yorlar bilan uyg'unlikda talqin qilinadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har ikki madaniyat hayot konseptini insoniyat tafakkuridagi markaziy tushuncha sifatida qabul qiladi, lekin har bir xalqning madaniy tajribasi va falsafiy qarashlariga ko'ra ifodalanishi turlicha. Ingliz aforizmlarida hayot shaxsiy tajriba va erkinlik bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek aforizmlarida hayot madaniy qadriyatlar, axloqiy fazilatlar va jamiyat bilan uyg'unlashgan holda talqin qilinadi. Shu bilan birga, aforizmlarda konseptual metaforalar keng qo'llaniladi. Ingliz aforizmlarida metaforalar ko'proq individualizm va hayotning o'tkinchiligi bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek aforizmlarida metaforik ifodalar axloqiy fazilatlar, sabr va insoniy qadriyatlarni aks ettiradi. Bu esa konseptni qiyosiy tahlil qilishda muhim jihat hisoblanadi.

XULOSA.

Maqola natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konsepti turli madaniy kontekstlarda o'ziga xos ifodalanadi. Ingliz aforizmlarida hayot individual tajriba, erkinlik va vaqt bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek aforizmlarida u sabr, mehnat, axloqiy qadriyatlar va jamiyat bilan uyg'unlashgan. Shuningdek, aforizmlarda metaforik obrazlar konseptning mazmunini yanada boyitadi va har bir tilning lingvokulturologik xususiyatlarini aks ettiradi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har ikki xalq hayot konseptini universal insoniy qadriyatlar bilan bog'lab talqin qiladi, biroq madaniy va falsafiy kontekst ta'sirida ifodalanishi turlicha bo'ladi. Natijada, ingliz va o'zbek aforizmlarida hayot konsepti lingvokulturologik jihatdan tadqiq qilinib, har ikki tilning madaniy o'ziga xosliklarini aniqlash mumkin. Bu tadqiqot konseptologiya, lingvokulturologiya va qiyosiy lingvistika sohalarida yangi bilimlarni beradi va aforizmlarni til va madaniyat o'rganish uchun samarali material sifatida qo'llash imkonini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. Tashkent: Fan, 2008.
2. Hoshimov, O. Daftar hoshiyasidagi bitiklar. Tashkent: Yosh gvardiya, 2012.
3. Karasik, V.I. Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. Moscow: Nauka, 2010.
4. Kubryakova, E.S. Kognitivnaya lingvistika. Moscow: Nauka, 2000.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
6. Maslova, V.A. Lingvokulturologiya. Moscow: Flinta, 2015.
7. Navoiy, A. Mahbub ul-qulub. Tashkent: Sharq, 2010.
8. Shakespeare, W. Hamlet. London: Penguin, 2005.
9. Shaw, G.B. Selected Plays and Letters. London: Penguin, 2000.
10. Twain, M. The Adventures of Huckleberry Finn. New York: HarperCollins, 2001.
11. Vohidov, E. Tanlangan asarlar. Tashkent: Sharq, 2015.
12. Wilde, O. The Complete Works of Oscar Wilde. London: Wordsworth, 1997.